

Протестантська етика покликання: минуле і сучасність

Євген Мулярчук, Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди Національна академія наук України

У статті реконструйовано основні положення етики покликання у протестантизмі та її трансформація в сучасній трудовій етиці та соціальній моралі цього напрямку християнства. Охарактеризовано закономірності процесу поширення ідеї покликання у протестантському вченні на всі суспільні стани та сфери людської діяльності. З'ясовано зміст поняття професійного покликання в лютеранстві в сенсі релігійного обов'язку людини. Оцінено вплив ідей есхатології та предестинації в кальвінізмі на формування аскетичного розуміння людської праці та повсякденної моралі. Показано, як релігійна аскеза обертається на етичну настанову до ощадливого життя і сприяє накопиченню капіталу. Проаналізовано, як протестантська етика стає ідеологією капіталізму. Розкрито кореляцію релігійних ідей та соціально-економічних процесів у ході загального цивілізаційного процесу раціоналізації світу, який, згідно аргументації М. Вебера, є закономірним для західної цивілізації і стає долею всього людства. Проаналізовано сучасні дослідження впливу протестантської моралі на трудову й соціальну етику. Виявлено основні напрямки трансформації протестантської етики в сучасному світі, зумовлені такими чинниками, як відхід від визначальної ролі есхатологічної ідеї, зростання значення соціальної відповідальності, справедливості та служіння суспільству. У цілому визначено 5 головних рис сучасної етики протестантизму: 1) її особистісний характер; 2) принцип відповідальності людини; 3) важлива роль ідеї соціальної справедливості; 4) настанова на скромність та стриманість в економічній поведінці у поєднанні з щедрістю; 5) відкритість у свідченні віри та настанова на євангелізацію світу, яка має здійснюватися не лише словом, але й справами доброчинства і самопожертви.

Ключові слова: християнська моральність, трудова етика, мирська аскеза, есхатологія, соціальна відповідальність, служіння суспільству, євангелізація світу

Protestant ethics of calling: past and present

Yevhen Muliarchuk, H. Skovoroda Institute of Philosophy National Academy of Sciences of Ukraine

The reconstruction of main ethical principles of calling in Protestantism has been given in the article, as well as its transformation in works on contemporary labor ethics and social ethics of this Christianity branch has been shown. The regularities in the process of the spreading of the idea of calling in Protestantism on all social strata and fields of human activity have been described in the research. The content of the Luther's concept of professional calling has been clarified as a religious duty of every man and woman on their way of serving people and the God. The influence of the eschatological Luther's understanding of human existence in the world and of Calvin's idea of predestination on the formation of ascetic attitude towards human labor and everyday morality as well has been estimated in the article. It has been explicated in the paper how the religious asceticism results on the economy and works in favor of the capital build-up, though the motivation of enrichment was not foreseen by the founders of Protestantism. Thus, the possibility for Protestant ethics to become the ideology of capitalism has been shown in the article. The correlation between the religious ideas and socio-economical processes via the general civilizational process of world's rationalization have been discovered. The rationalization, as M. Weber explained, determines the legality of the Western civilization and becomes the future of the entire human world. The contemporary influence of Protestant ethics on working and social behavior and its morality is conditioned by the transformation of Protestant doctrine itself. The analysis shows that the main factor of the transformation is the shift from the traditional eschatological idea towards the increase of the importance of social responsibility, justice and social service. On the whole, 5 main traits of the contemporary Protestant ethics have been emphasized: 1) its personal characteristics; 2) the principle of responsibility; 3) the importance of the idea of social justice; 4) the claim for modesty and prudence in the economic behavior together with generosity; 5) the openness to the idea of faith and the movement towards the evangelization of the world not only by spreading all over the word, but also by charity and sacrifice.

Keywords: Christian morality, work ethics, secular asceticism, eschatology, social responsibility, social service, evangelization of the world

Протестантська етика призвання: прошле и современность

Евгений Мулярчук, Институт философии им. Г.С. Сковороды Национальная академия наук Украины

Организационная культура интерпретируется как составляющая социального управления, базовой, интегральной характеристикой которой является упорядоченная система ценностей, представлений, убеждений и нормативных образцов поведения, что обеспечивает оптимальную внутреннюю интеграцию и внешнюю адаптацию организации или социального института. Доказано, что общественные, не государственные организации выступают как добровольные объединения граждан, деятельность которых направлена на достижение общественно значимых целей, реализацию собственных и коллективных потребностей без получения прибыли, что указывает на наличие определенной организационной структуры. Институции гражданского общества в транзитивном обществе более адаптивны к общественным трансформациям и создают фундамент формирования демократической системы социального управления. Выделены структурные компоненты организационной культуры общественного сектору общества: 1) социетальные составляющие (идентичность, архетипы руководителя); 2) ценностно-нормативные составляющие (ценности, организационные ценности и нормы); 3) организационно-управленческие составляющие организационной культуры (стиль руководства в организации, структура коммуникации, социально-психологический климат). На основе результатов социологического опроса выявлены структурные и содержательные особенности организационной культуры в гражданском секторе украинского общества в условиях демократического транзита: 1) в измерении социетальных составляющих – доминирование социальной идентичности на фоне усиления социетальной идентичности, доминирование креативного функционала в архетипе руководителя; 2) в ценностно-нормативном измерении – относительно интегрированная ценностная система, ориентация на человеческий ресурс и качества, морально-психологическая и коммуникативная основа социальных норм; 3) в измерении организационно-управленческих отношений – демократический и ситуативный стиль руководства, средний уровень открытости информационных потоков, позитивный социально-психологический климат. Определено, что развитое гражданское общество выступает показателем демократичности социального управления в государстве, хотя и имеет определенные отличия в возможностях выявления, участия в принятии управленческих решений и их контроля в разных секторах общества: государственном (особенно в сфере управления), коммерческом.

Ключевые слова: христианская мораль, трудовая этика, мирская аскеза, эсхатология, социальная ответственность, служение обществу, евангелизация мира

Постановка проблеми і мета дослідження.

Етика покликання продовжує бути мотивувальною у професійному житті людини. Однак її зміст поступово трансформується. Дослідження такої трансформації на прикладі протестантизму дає змогу показати закономірності цього процесу. Доречність та актуальність аналізу протестантської етики для українського суспільства підтверджують соціологічні дослідження, які показують, зокрема на прикладі опитування шкільної молоді, що «для підлітків із релігійних сімей цінності успіху та матеріального добробуту мають суттєво більшу значущість, ніж для дітей із нерелігійних сімей». При цьому, як стверджується автором статті про це опитування, «цілком ймовірно, що серед школярів з релігійних сімей значна частка належить до протестантської гілки християнства, в якій матеріальні досягнення

заохочуються релігійним вченням» [5, с. 14]. Отже, важливо розуміти основні зміни і зміст сучасних настанов релігійної моралі щодо праці та соціального життя людини.

Метою даної статті є простежити процес формування ідеї покликання та пов'язаних з нею етичних настанов у протестантизмі від основних положень його засновників до сучасного їх переосмислення.

Аналіз досліджень і публікацій.

У висвітленні даної теми ми головним чином спиратимемося на праці М. Вебера та сучасних протестантських дослідників трудової етики та ідеології цієї гілки християнства. Зокрема, у дослідженнях трудової етики та етосів професійних спільнот веберівські ідеї набули розвитку в концепціях Р. Мертона, Т. Евеста, Д. Мілера, В. І. Бакштановського, Ю. В. Согомонова, О. І. Погорілого, С. Л. Катаєва, М. М. Рогожі та ін. [7].

У сучасних публікаціях українських дослідників (С. М. Серьогін, Н. Г. Сорокіна) також актуалізовано проблему обґрунтування етичних ціннісних вимірів у професійній діяльності. Зокрема, розкрито моральний потенціал понять «честь», «гідність», «професійна відповідальність» [8] та проаналізовано правові аспекти формування вимог до етичної поведінки в такій сфері як державна служба [9].

Виклад основного матеріалу.

Протестантизм, як загальна назва багатьох реформаторських течій, в історичному минулому являв собою прагнення до оновлення християнського вчення та церковних практик, до організації соціального життя вірян відповідно до релігійних настанов. У доктринах М. Лютера, Ж. Кальвіна, У. Цвінглі та їх послідовників вимоги до загалу людей посилювалися і навіть набували у багатьох випадках жорстких та безкомпромисних форм. «Мирський» характер церковного спілкування та інституціоналізації громад вірних означав те, що релігійні уявлення поширювалися на всі аспекти повсякденного життя. Як зазначає Т. В. Тесленко, «реформатори не переймалися глобальними питаннями, їх цікавили, передовсім, індивідуальні установки, які визначають ставлення людини до того, з чим вона безпосередньо і повсякденно стикається», і це сприяло становленню «людини раціональної» в епоху Нового часу та буржуазних революцій, втім «ці установки стосувалися, передовсім і понад усе, неухильного виконання приписів євангельської етики» [10, с. 13, 14].

У часи Реформації ідея покликання людини, яка у традиційному християнстві стосувалася передусім священиків та ченців, у протестантизмі поступово опанувала всі без винятку сфери діяльності та суспільні стани. Основний сенс цієї зміни полягав у тому, що всі люди рівні за можливістю відчувати та здійснювати власне покликання і не існує привілеїв окремих груп людей у наближенні до його мети. Лютер, звісно, виходив із загальної християнської настанови про дієву любов до ближнього, зокрема, з апостольського повчання про те, що віра без добрих справ мертва. Однак новим стало те, що найвищим проявом любові до Бога та ближнього має бути повсякденна діяльність людини в рамках її професії. У текстах цього ідеолога Реформації, як пише М. Вебер, «дедалі сильніше починає підкреслюватись вказівка на те, що виконання повсякденних мирських обов'язків за всіх обставин – це єдиний шлях догодити

Богові, що це і лише це є волею Божою, а тому всі дозволені професії принаймні рівні перед Богом». Відтак, «моральна кваліфікація мирської професійної діяльності» виявилася одним «із найдалекосяжніших наслідків Реформації» [3, с. 71].

Лютер цілком сприймає думку про те, що поділ суспільства на стани пояснюється волею «згори» і що різні люди мають природні схильності до тих або інших професій. Він навіть вважає, що не потрібно намагатися змінювати соціальний стан і заняття, адже кінець світу близький і неважливо, ким саме є людина, головне – яким християнином вона є. Головний «реформатор» акцентує момент трудової аскези – праця призначена людині для опанування нею своєї плоті. Сенс роботи полягає не у задоволенні від неї чи від її результатів, а лише у можливості виявити любов до ближнього та догодити Богові. Відповідно й покликання не є справою пошуку людиною себе у світі та її вільного вибору. «Професія як покликання – це те, що людина повинна приймати як Господнє веління, те, чому вона мусить “покоритися”», адже, як виголошує Лютер в одній із проповідей, «Кожен покликаний до якогось покликання. Цьому покликанню він мусить слідувати і в ньому служити Господу. Бог радий не вчинкові людини, а тому послухові, який при цьому виявлений» [3, с. 74, 113]. Покликання людини нелегке. У поясненнях до книги «Буття» Лютер пише: «Тяжким випробуванням було слідувати своєму покликанню і не звертати уваги на все інше... Дуже мало тих, хто був би задоволений своєю участю...» [3, с. 74, 112]. У цілому, на думку Вебера, поняття професійного покликання у Лютера «залишається традиціоналістським», таким, що узгоджується з християнським вченням до Реформації [3, с. 74].

Проте мирська аскеза стає справді визначальним явищем релігійного життя людини в часи Реформації. Вебер вважав, що з самих текстів Біблії та з есхатологічного настрою християнства аскетична трудова етика не могла сформуватися. Дійсно, з думки про кінець світу і кінечність індивідуального існування ще не випливає стимулів до методичної праці та накопичення її здобутків. Очевидно, на вчення Лютера та подальших ідеологів Реформації позначався вплив соціальних спонукань їх часу – поступового руйнування станової ієрархії, нових економічних відносин між людьми та змін у самому характері та функціях праці, які стимулювали до її подальшої раціоналізації та дисципліни в добу зародження капіталізму.

Аскетичний зміст протестантської етики, яка почала формуватися у творах Лютера, посилювався його послідовниками та навіть критиками всередині реформаторського руху, зокрема у кальвінізмі, пієтизмі, методизмі та в інших течіях, що поширювалися у Західній Європі та США. Думка про потойбічне блаженство задавала трансцендентну мету існуванню всіх християн і переносила їх очікування у світ інший, але у повчаннях Лютера вона дисциплінувала щоденне життя людини. Кальвінізм додав цьому налаштуванню особливого ригоризму, сприйнявши сенс покликання як обрання людини до спасіння: ти або покликаний спастися, або приречений на вічну смерть. Кальвін проголошує, що обрання людини до спасіння випробовується через професію. Саме у конкретній справі, у тому, як вона людині вдається, виявлене її покликання – те, чи має вона благодать бути спасеною для «царства Божого». Проте, як наголошує Вебер, жодним чином, ні в Лютера, ні в Кальвіна не йдеться про мету одержання прибутків – головним є «значення релігійної винагороди за мирську працю» [3, с. 72].

У кальвінізмі посилюється значення християнської ідеї, що людина нічого не може здійснити без волі Бога, без благодаті. Як грішна істота, вона сама по собі не здатна творити благо. Тому той, хто допомоги «згори» не отримує, добрих діл не створить, і в будь-якому разі його власних зусиль недостатньо для спасіння душі. Останнє твердження у цій версії протестантизму набуває категоричного звучання – покликані не всі. «Вестмінстерське віросповідання» 1647 року, доктринальний документ кальвіністів, у главі 10 «Про дієве покликання» проголошує: «Усіх тих, і лише тих, кого Бог визначив для життя, Він закликає Своїм Словом і Духом, всякого у свій призначений час, і встояти перед цим покликом неможливо. Він кличе їх зі стану гріховності та смерті, у якому вони перебувають по своїй природі, до благодаті та спасіння через Ісуса Христа... Він оновлює їхню волю, налаштовуючи її на добро Своєю всемогутньою силою. Він дієво залучає їх до Ісуса Христа, але так, що вони приходять до Нього по своїй волі, оскільки по благодаті Божій бажають цього» [4, 10.1. 215-217, 220-223]. Покликання в такому розумінні не визначене нічим, що є у людині, та не є передбаченим нею – «людина в цьому відношенні абсолютно бездіяльна до того часу, поки Дух Святий не оживить і не оновить

її. Лише тоді вона стає здатною відповісти на поклик і прийняти покладену і передану в ньому благодать» [4, 10.2. 224, 225].

За цим уявленням протестантів, покликання не лише не обирають, його у собі й не відчувають без дії Божої сили, до нього призначені або не призначені. Сенс покликання безумовно для всіх християн єдиний – воно веде до вічного життя. Проте особливо посилює цю тезу в аскетичному протестантизмі твердження: що б не робила людина у світі, поза покликанням від Бога її справи марні. Лише Божий поклик живить і відчиняє двері до життя вічного, інакше людина приречена на вічну смерть. У такому розумінні стану покликання людини протилежне прокляття. Останнє є немов іншим модусом Божого Слова – призначенням до загибелі, яке, на думку принаймні кальвіністської частини протестантів, стосується більшості людей. Радість покаяння, віра у свободу людини, яка ще присутня у лютеранстві, тут зникає – все визначено наперед. Коли так, людина почувається самотньою та не йме віри іншим.

Цей особливий індивідуалізм світогляду кальвіністів, як зауважує Вебер, іноді доходять до крайнощів. Ідея покликання у них не містить думки про творчість людини, яка, як і все рукотворне, є абсолютно знеціненою перед Богом. Людські схильності також не стають джерелом покликання, натомість діяльність поза особистими вподобаннями, але така, що людині вдається, є свідченням її обрання до спасіння. «Християнин, якому дорога його обраність, керується Богом поставленою метою, а вона може бути лише імперсональною. Усякі чисто емоційні, тобто не зумовлені раціонально особисті людські стосунки дуже легко викликають у протестантській, як і в будь-якій аскетичній етиці, підозру, що вони пов'язані з обоженням рукотворного» [3, с. 191]. У кальвіністському розумінні покликання абсолютно доцільне і весь світ раціональний, визначений Божим промыслом. Таким чином, тут збігається сенс понять покликання та призначення, виключається можливість свободи вибору та самовизначення особистості, відкидається думка про особистий розвиток людини відповідно до її схильностей, знижується цінність міжособистісного спілкування. Раціоналізація аскетичного життя веде до «розчаклування світу» – у ньому не стає місця для чуда, осяяння, рятівного моменту, відчуття свята і оновлення в ритуальному дійстві та в урочистій церковній церемонії. Натомість

людині належить у щоденній праці долати релігійні сумніви про її обрання до спасіння, так вона може заслужити бодай полегшення своєї майбутньої долі у вічності.

Якщо у лютеранстві ще було «містично-чуттєве» сприйняття близькості Бога, то кальвіністи вважають Бога трансцендентним і абсолютно недосяжним всьому сотвореному. Люди не знають Божої волі, їм залишається лише в аскетичній діяльності виявляти справжню віру. Покликання кальвініста – це не феномен чуття, а свідчення дії. Як пише наступник Кальвіна у Женеві Т. Беза: «Подібно до того, як ми по добрих справах судимо про святість, а по святості про віру... так ми, пізнаючи тісний зв'язок причин і наслідків, судимо за досягненими результатами про покликання, причому про плідотворність цього покликання, по покликанню – про обраність, а по обраності – про приречення до спасіння у Христі» [3, с. 198]. Безперечно, тут посилюється зв'язок покликання з діяльністю людини та оцінкою її результатів. Надалі це закріплюється доктринально. Так, у Савойській декларації, прийнятій 1658 року на визнання незалежності парафіяльних громад (конгрегацій) та в розвиток попередньої Вестмінстерської, покликання визначається як дієве (effectual calling), тобто таке, яке доводиться лише справжніми, а не уявними, «добрими ділами» вірян, тобто «з очевидністю підтверджується їх професійною діяльністю і поведінкою» [3, с. 129, 199].

Таким чином, через оцінку справ людини і того, яке життя вона провадить, судили про її обраність, тобто й про її покликання Богом. Вебер, пишучи про протестантські секти у США, підкреслював особливе значення таких безпосередніх оцінок релігійної спільноти для успіху в професійному житті людини, тобто в отриманні нею рекомендацій, кредитів, інших форм сприяння [2, с. 276]. Визнання – поняття суттєве у конституюванні досвіду покликання. Для протестантів воно має сенс «знаку» обраності. Звісно, вірянин не може стверджувати про власну обраність до спасіння, хоча суб'єктивно, можливо, її відчуває та сподівається, адже за вірою протестантів, самими добрими ділами без благодаті Божої не вдасться врятувати душу. Проте визнання громадою благих справ людини, плідності її діяльності є знаком спасіння, утворює в тому, щоб їх продовжувати.

Для досвіду покликання людини взагалі

характерна впевненість у тому, що вона знаходиться на вірному шляху. Але цей настрій потрібно у собі підтримувати. З раціонального боку – це розуміння блага, на яке націлена діяльність людини, а в самому релігійному переживанні – це чуття благодаті, яке має постійно відновлюватися, не може бути чимось одного разу здобутим. Так, для всіх християн важливим є уявлення про сходження на людину благодаті, але у протестантів ця потреба породжує практикування мирського аскетизму, систематичної діяльності, яка дає бажану психологічну впевненість. Як відзначає Вебер, для кальвініста переконання у спасінні вимагає постійного відповідання собі, обраний він чи відкинутий [3, с. 130]. Відповідно, покликання здійснюється постійно, а не виявляється за сукупністю досягнень людини, на яких можливо було б заспокоїтися.

У релігійних практиках протестантів підтримується цілісність буття людини у покликанні. Не випадково, як пише Вебер, у XVIII ст. носіїв пуританських ідей («пуританство» – загальна назва аскетичних релігійних рухів у протестантизмі) назвали «методистами». Лише послідовне виконання релігійних правил та систематична впорядкованість життя давала їм відчуття покликання. Єдиний гріховний вчинок міг засвідчити відкинутість людини, її прокляття. Для протестанта покликання означало суворий самоконтроль. Водночас, його супроводжує відчуття «провидіння Божого» на життєвому шляху, мотив морального самовдосконалення та постійної праці. Разом з тим, пуританській ідеї покликання притаманний фаталізм: змінити самому нічого неможливо.

Проте варто відзначити, що протестанти не завжди ототожнювали покликання з однією на все життя визначеною Богом справою. Так, наприклад, представник англійського пуританства XVII ст. Р. Бакстер писав, що людина може мати кілька покликань (callings), тобто змінювати професії, якщо це сприяє її власному або загальному благу, але «користь» така в першу чергу має бути моральною, потім суспільною і лише зрештою вимірюватися прибутками [3, с. 166]. Це не означає, що людина може розпорощувати свою енергію та час на різноманітні справи. Бакстер висловлювався про те, що суміщення робіт не слугує користі людині, робить її несконцентрованою і навіть у певному сенсі лінивою: «Поза певною професією усяка інша діяльність людини – це не що інше, як випадковий заробіток, працюючи заради нього,

людина більше часу ледарює, аніж трудиться» [3, с. 165]. Також важливо відзначити, що у протестантському розумінні марне витрачання часу вважалося гріхом, як «нехтування спасінням душі». Цю пуританську думку формулює Вебер в таких словах: «Життя людське надто коротке і коштовне, і його слід використовувати для „підтвердження“ свого покликання» [3, с. 162].

Звісно, ці характеристики протестантського покликання складають певний, кажучи за Вебером, «ідеальний тип», тобто узагальнення з різноманіття іноді суперечливих проявів цього феномену. Самих течій реформаційного руху в час його розвитку в XVI-XVII століттях було чимало, і їх вчення та прояви відрізнялися між собою. Тому ми маємо радше «збірний образ» покликання, до якого можливо додавати нові відтінки – як-от особливе очікування благодаті, притаманне баптистам, на протилежність відчуттю приреченості та предестинації кальвіністів. Баптисти відповідно налаштовані на «дослухання» і внутрішню тишу, щоб чути слово Боже, яке звучить там, де мовчить «всьяке створіння» [3, с. 156]. Цей поклик чують, до нього потрібно бути готовим, аби перетворити власне життя на шлях покликання. А ось кальвінізм призводив до певної нечутливості людини через її зосередження на думці про власну обраність, про неподільну мету служити лише Богові (а не людям у світі) та відповідати лише за себе. Це навіть справляло враження, що «людяність у ставленні до ближнього мовби відмирає» [3, с. 193]. Натомість покликання у баптистів притаманна більша відкритість – бажання йти у світ, поділяти і поширювати добрі справи у повноті відчуття братерської любові.

У всьому різноманітті вчень і напрямків протестантська думка відповідає на потребу кожної людини бути певною в тому, що її життя, час та місце у світі не випадкові, що є сенс для її діяльності. Відповідно, праця – не просто доля, а Божа вимога у сповненні цього сенсу. За висловом представника пуританства Шпенера, людина має виявити у своїй праці вдячність за дане їй життя: «Богові не бажано, щоб ця діяльність здійснювалася неохоче і без зацікавлення у ній» [3, с. 235].

Попри її релігійний зміст, протестантська етика поступово ставала ідеологією для капіталізму, який розвивався у Європі. Буржуазний підприємець був впевнений, що діє за волею Божою, і до того ж «релігійна аскеза надавала в його розпорядження тверезих, добросовісних, надзвичайно працелюбних працівників, котрі дивилися на роботу як на

бажану Богові життєву мету», або, за висловом Бакстера, «справу совісті» [3, с. 177-178, 256]. Протестантська етика, принаймні у її англійському вираженні, має дуже показове поняття добросовісності. Саме це слово «faithfulness» має корінь «віра» (faith). Йдеться про настанову бути вірним Богові, коли працюєш «на совість». Недобросовісний (unfaithful) той, хто зраджує віру, у своїй праці зокрема.

Професійну етику, яка була сформована на релігійній основі протестантизму, Вебер визначає як утилітаристську [3, с. 125]. Запобігаючи марнотратству, вона обґрунтовувала накопичення багатства. Загалом, можливо виділити три критерії релігійної оцінки професії у протестантизмі: 1) бажаність Богові, 2) значимість благ, які виробляються для всього суспільства, 3) прибутковість професії. Прибутковість стає знаком благодаті, адже Бог дає людині можливість заробляти, щоб використати це на суспільне та духовне благо. Притча з Біблії про міни срібла, дані людям для прибутку, є для протестантів красномовним свідченням на користь бізнесу. А бажання бути бідним за таким сприйняттям дорівнює бажанню бути хворим. Хто може працювати, для того неробство – гріх. Бідність перестала вважатися чеснотою у протестантській Європі, хоча була такою у попередньому традиційному християнстві. Наприклад, англійська держава часів Реформації ввела суворі покарання за жебракування.

Ставлення до праці як до покликання спочатку в релігійному сенсі, а згодом в рамках мирської моралі, додавало індивідуального психологічного імпульсу людині для узгодження її життя з соціальними нормами капіталістичного суспільства, які почали утверджуватися. Вплив світоглядних змін, які приніс у суспільне життя протестантизм, виявився тривалим, і його економічний ефект набув відчутних форм, коли суто релігійний ентузіазм вщухав, «коли конвульсивні спроби здобути царство Боже поступово розчинялись у тверезій професійній добropорядності і корені релігійного почуття поступово відмирили, поступаючись місцем утилітарній посеїбності» [3, с. 177]. Проте залишалося відчуття певності та внутрішнього сенсу існування людини. Секуляризована ідея професійного покликання так само спонукала до наполегливості, постійної роботи людини над собою для досягнення її мети. Сприйняття праці як справи людського життя, почуття професійного обов'язку – ці та інші мотиви були

глибоко вкорінені у релігійному ґрунті, навіть коли про це вже не згадували [3, с. 147].

Протестантська етика засвідчила перехід від ідеалу багатогранної особистості, митця до образу трудівника. Вебер розглядав капіталізм як долю людства, а процес раціоналізації як щось, з чого неможливо вийти. Ці цивілізаційні тенденції та зміни переосмислювалися у подальшій філософії в різних сенсах – у критиці техніки Гайдеггером [11], у діагнозі одновимірності людини Маркузе [6], у працях про бюрократію Альфреда Вебера [1] та в інших аспектах. Макс Вебер мав на увазі ту незаперечну обставину, що для успіху людині потрібне самообмеження: ««справа» і «зречення» сьогодні взаємно пов'язані одне з одним» [3, с. 180]. Свідчення цієї світоглядної зміни науковець бачить у творчості Гете, зокрема, в тому, як поет завершив життєвий шлях Фауста. Відмова від «фаустівської багатогранності людини», пише Вебер, означала «прощання з епохою гармонійно розвиненої і прекрасної людини, з епохою, повторення якої для нашої культури так само неможливе, як для давнини неможливим було повернення до епохи розквіту античної демократії» [3, с. 180, 181]. У такому описі «долі людства» у Вебера звучить суто протестантський мотив: «Пуританин прагнув бути людиною професії, ми мусимо бути такими. Бо в міру того, як аскеза переносилась із чернечої келії у професійне життя і оволодівала цариною мирської моралі, вона почала відігравати певну роль у формуванні того грандіозного космосу сучасного господарського устрою, який був пов'язаний з технічними і економічними передумовами машинного виробництва і який в наш час примусовим чином формує життєвий світ кожної людини, – при чому не лише тих людей, які безпосередньо пов'язані з ним своєю виробничою діяльністю, а й узагалі всіх, хто з моменту народження ввергнутий у цей механізм. І цей примус існуватиме, мабуть, до того часу, поки не вигорить останній центнер пального». [3, с. 181].

Отже, ми прослідкували, головним чином на основі праць М. Вебера, історію формування і зміст ідеї професійного покликання людини у протестантизмі. Минуло понад сто років з часу оприлюднення «Протестантської етики» та інших публікацій і доповідей цього вченого на тему покликання. Ґрунтовність і далекоглядність наукових здобутків і висновків Вебера продовжують викликатися інтерес та повагу. Секуляризація і раціоналізація світу, про які йшлося у його працях, звичайно тривають, але не є тотальними. Релігійні громади, зокрема протестантські, продовжують бути

дієвими, а значення церков та їх формалізованих вчень у суспільному житті, на нашу думку, навіть зростає у світоглядному протистоянні міфологізації та синкретизму ідей масової свідомості.

Розглянемо, яким є сучасний погляд на протестантську етику, що змінюється у світогляді та в соціальній позиції самого протестантизму. Для цього звернемося до висновків сучасних американських дослідників питань впливу релігії на трудову етику та бізнес Девіда Мілера та Тимоті Евеста [12, 13]. Як відзначають ці дослідники, різноманіття протестантських церков як в історичному аспекті їх формування, так і з погляду на їх сьогоденний стан, не дає можливості скласти єдину картину їх позицій щодо професійної етики та викласти її стисло. Сьогодні лише у США налічують понад 6 тисяч незалежних одна від одної протестантських конфесій (деномінацій).

Сам Вебер, як ми знаємо, застосовував методологію ідеальних типів, щоб узагальнити різноманіття історичних та соціально-культурних виявів того чи іншого феномену в рамках певного його розуміння. Завдання дослідника полягає в тому, щоб знаходити ті головні тенденції у множині вчень, ідеологій та інших процесів, які справляють помітний вплив на соціальну дійсність. На прикладі протестантизму в США це зробити, можливо, простіше, оскільки самі умови соціального буття на нових землях сприяли принциповій єдності різних церков у питаннях мирського покликання та християнського ставлення до праці. Америка прийняла переселенців усіх типів протестантських та інших віросповідань, людей різного соціального походження, але у Новому світі вони зустрілися з однаковими викликами. Їх об'єднали ідеали свободи, незалежності, потреба вижити, збудувати економіку, заможне життя у спільноті [12]. Усі протестантські церкви традиційно трималися засадничих ідей Реформації про спасіння людини, а саме: «лише писання» (*sola scriptura*), «лише віра» (*sola fide*), «лише благодать» (*sola gratia*), «лише Христос» (*solus Christus*) та «лише Богові слава» (*soli Deo gloria*).

Попри те, з плином часу змінюється світосприйняття, яке визначає трудову етику та ідею професійного покликання протестантизму. Суть цієї зміни, на думку Мілера та Евеста, у відході від визначальної ролі есхатологічної ідеї в мотивації поведінки вірян. Як підкреслюють дослідники, Вебер та його послідовники наголошували на провідній ролі думки про потойбічне життя людини і скінченність самого

світу для формування трудової етики та всієї системи раціоналізації світу, яка вела до розквіту капіталізму. Натомість, з середини ХХ ст. зростає роль «практичної теології», пов'язаної, зокрема, з працями Р. Нібура (Niebuhr), де правлять ідеї соціальної відповідальності, справедливості, служіння суспільству [12].

Редукуючи комплексність світоглядних настанов та релігійних практик великої сукупності протестантських церков, Мілер та Евест виокремили п'ять головних теологічних акцентів, які визначають вплив протестантизму на сучасну трудову етику. Перший – це наголос на особистісній меті покликання людини у повсякденному житті, яка вимагає самовизначення, кропіткої праці, долання труднощів та негараздів сучасного світу, персонального зростання та інших зусиль. Другий ми б назвали «відповідальністю за буття» (в оригіналі йдеться про управління тим, що ввірене людині – «stewardship, co-regency») [12]. Мається на увазі не лише опікування тим, що у світі, у природі залежить від людини, але й відповідальність за реалізацію даних їй талантів, і також йдеться про відносини з іншими людьми та відповідальне лідерство у тій ролі, яку особистість займає. Третій аспект – це справедливість в економіці та бізнесі, що вимагає не лише дотримання законів, але й піклування про нужденних. Четверте, що очікується від особистості протестанта у сучасному світі, – це скромність та стриманість (modesty), поєднані з щедрістю. І, нарешті, п'яте, актуальність чого акцентується Мілером та Евестом, – це відкрите свідчення людиною своєї віри, її поширення у мирському середовищі, тобто його евангелізація, яка здійснюється не лише словом, але й справами доброчинства, самопожертви, готовністю «постраждати» за інших [12].

Висновки.

Підсумовуючи, відзначимо, що врахування релігійних аспектів у вирішенні проблеми обґрунтування етичних норм і цінностей у сучасному світі є актуальним. Релігійна етика трансформується, і сама мораль, заснована у

релігійному середовищі, продовжує бути дієвою у секуляризованому світі. Історія протестантизму це доводить: якщо Лютер сформулював ідею мирського покликання кожної людини у щоденній праці, цінній для спасіння її душі, незалежно від її соціального стану, а Кальвін поширив цю ідею до рівня соціального руху та ідеології цілих класів суспільства, то сучасна протестантська думка, сприймаючись на мега-наратив спасіння людства, акцентує мету покликання людини в її участі у перетворенні, відновленні та виправленні світу згідно християнських моральних настанов, враховуючи глобальні виклики і нові соціальні та інтелектуальні контексти.

У протестантському вченні покликання людини тематизоване як одна з центральних ідей. Сам феномен покликання набув тут осяжних форм. Бути у покликанні – це виявляти любов до ближніх та вдячність Богові за дар життя і ті таланти, якими він наділяє людину, а отже, це означає діяти, тобто працювати на тому місці в тій ролі, яку людина знаходить для себе у світі. Взагалі, покликання протестанти не шукають, воно є, як визначене людині «згори», а її мирські професії можуть змінюватися. Однак у будь-якому разі праця за покликанням має нематеріальну мету, і задоволення, яке вона дає, релігійного характеру – це відчуття правильного шляху в житті. Працюючи на славу Богу, християни примножують і мирські блага, якими мають щедро ділитися з іншими, і виявляють відповідальність за те і тих, хто ввірені їхньому керівництву. Протестантські церкви настановляють вірян у їхніх земних справах бути уважними до себе, методичними у розвитку моральних чеснот та вдосконалювати їхні здібності. Водночас ідея покликання спонукає плекати не власну самість людини, а служити вищому благу. Мета покликання трансцендентна – це участь у творенні добра, спасінні й виправленні всього, чим страждає світ.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Вебер А. Идеи к проблемам социологии государства и культуры // Вебер А. Избранное: Кризис европейской культуры. – СПб.: Университетская книга, 1998. – С. 41-168.
2. Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Перекл. з німецької О. Погорілого. – К.: Основи, 1994. – 261 с.
4. Вестминстерское исповедание веры. – Режим доступа: <http://www.reformed.org.ua/2/108/10/>.
5. Катаев С. Л. Релігійність в системі ціннісних орієнтацій школярів / С. Л. Катаев // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – No 3. – С. 12-18.
6. Маркузе Г. Одномерный человек. – М.: REFL-book, 1994. – 368 с.

7. Рогожа М. М. Модуси ідеї відповідальності в соціокультурних обставинах середини ХХ – початку ХХІ століть. Частина 1 // Українські культурологічні студії 2(3)/2018. – С.47-54.
8. Сербогін С. М., Сорокіна Н. Г. Поняття «честь», «гідність» у контексті професіоналізації публічної служби / С. М. Сербогін, Н. Г. Сорокіна // Аспекти Публічного Управління. – 2016. – Т. 4. – № 8. – С. 57-64.
9. Сорокіна Н. Г. Аналіз основних вимог до етичної поведінки державних службовців в Україні: правовий аспект служби / Н. Г. Сорокіна // Аспекти Публічного Управління. – 2017. – Т. 5. – № 1-2(39-40). – С. 13-18.
10. Тесленко Т. В. Дискурс дихотомії духа и тела в філософії протестантизму / Т. В. Тесленко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 12. – С. 12-17.
11. Хайдеггер М. Вопрос о технике. // Хайдеггер М. Время и бытие. – М.: Республика, 1993. – С. 221–238.
12. Miller D., Ewest T. Faith at Work – Religious Perspectives: Protestant Accents in Faith and Work. Handbook of Faith and Spirituality in the Workplace. – New York: Springer, 2012 – P. 69-84.
13. Miller D., Ewest T. Rethinking the impact of religion on business values: understanding its reemergence and measuring its manifestations. Dimensions of Teaching Business Ethics in Asia. – New York: Springer, 2013 – P. 29–38.

REFERENCES

1. Weber, A. (1999). Ideas to the problems of sociology of state and culture. In: Weber, A. Selected: Crisis of European Culture. SPb.: University book [in Russian].
2. Weber, M. (1990). *Selected works*. M.: Progress [in Russian].
3. Weber, M. (1994). *The Protestant ethics and the spirit of capitalism* / Tr. from German O. Pohorilyi. K. Osnovy [in Ukrainian].
4. *The Westminster Confession of Faith*. Retrieved form: <http://www.reformed.org.ua/2/108/10/>.
5. Kataev, S.L. (2019). Relihiinist v systemi tsinnisnykh orientatsii shkoliariv [Religiosity in the system of value orientations of schoolchildren]. *Scientific and theoretical almanac "Grani"*, 22 (3), 12-18 [in Ukrainian].
6. Marcuse, H. (1994). *One-dimensional man*. M.: REFL-book [in Russian].
7. Rohozha, M. M. (2018). The modi of the idea of responsibility in the social and cultural conditions of the meddle the 20 – beginning of the 21 century. Part 1. *Ukrainian cultural studies*, 2(3)/2018, 47-54 [in Ukrainian].
8. Seryohin, S., Sorokina, N. (2016). Poniattia "chest" ta "hidnosti" u konteksti profesionalizatsii publichnoyi sluzhby [The concept of "honor", "dignity" in the context of the professionalization of public service]. *Public administration aspects*, 4 (8), 57-64 [in Ukrainian].
9. Sorokina, N.G. (2017). Analiz osnovnykh vymoh do etychnoyi povedinky derzhavnykh sluzhbovtiv v Ukrayini: pravovyy aspekt [Analysis of the main requirements to the ethical behavior of civil servants in Ukraine: legal aspects]. *Public administration aspects*, 5, 1-2(39-40), 13-18. DOI: 10.15421/1520172 [in Ukrainian].
10. Teslenko, T.V. (2017). Dyskurs dykhotomyi dukha y tela v fylosofyyi protestantyzma [The discourse of the dichotomy of spirit and body in the philosophy of Protestantism]. *Scientific and theoretical almanac "Grani"*, 20 (12), 12-17 [in Russian].
11. Heidegger, M. (1993). The question of technics. In: Heidegger M. Time and being. M.: Republic, 221-238 [in Russian].
12. Miller. D, Ewest, T. (2012). Faith at Work – Religious Perspectives: Protestant Accents in Faith and Work. Handbook of Faith and Spirituality in the Workplace. *New York: Springer*, 69-84.
13. Miller. D, Ewest, T. (2013). Rethinking the impact of religion on business values: understanding its reemergence and measuring its manifestations. Dimensions of Teaching Business Ethics in Asia. *New York: Springer*, 29–38.

Мулярчук Євген Іванович

Кандидат філософських наук
Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди
НАН України
01001, Київ, вул Трьохсвятительська 4

Muliarchuk Yevhen

Ph.D. in Philosophy
H.Skovoroda Institute of Philosophy National
Academy of Sciences of Ukraine
4, Triokhsviatytelska St., Kyiv, 01001, Ukraine

Email: muliarchuk.yevhen@gmail.com

Цитування: Мулярчук Є. І. Протестантська етика покликання: минуле і сучасність / Є. І. Мулярчук // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 7. – С.58-66.

Citation: Muliarchuk, Y.I. (2019). Protestantka etyka poklykannia: mynule i suchasnist [Protestant ethics of calling: past and present]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (7), 58-66.

Стаття надійшла / Article arrived: 02.07.2019

Схвалено до друку / Accepted: 26.07.2019